

ARALIČINA PROZA O GRABOVCIMA KROZ POSTAJE POVIJESTI

Branka Brlečić - Vujić

UDK: 821.163.42.09Aralica, I.-31

U radu se propituje Araličin odnos priče i interpretacije. Autorov poetski postupak kroz postaje povijesti uokviren je povijesnim romanima: *Put bez sna*, *Duše robova i Graditelj svratišta*. Za Aralicu povijest ne čine događaji već priče o njima – ono što je sačuvano u jezikoslovnom graditeljstvu kao gradbeno načelo, kulturalno pamćenje, moć pripovijedanja i moć priče.

Ključne riječi: priča i interpretacija; jezik kao gradbeno načelo; moć pripovijedanja

Ono što je bilo, uvijek je jedno, čudno, nedohvatno, a ono što se priča o tom sasvim je nešto drugo, više suobrazno licu i naličju pripovjedača nego licu i naličju onog o čemu se priča.

(Ivan Aralica, *Put bez sna*)

1.

U naslagama prošlosti Ivan će Aralica pronaći iskustvo primjenjivo u spoznavanju bitnih odrednica današnjice. Književnik će na potonje izriječkom upozoriti:

[...] Uzimao sam jedan povijesni događaj i stavljao sam ga u jednu narativnu strukturu. Taj događaj, odnosno ta priča funkcionira sama za sebe [...]

Čitao sam mnogo povijesnih knjiga i rasprava da bih pronašao elemente od kojih bi kasnije gradio priču. Uvijek me zanimao odnos priče i interpretacije. Upravo zbog toga što sam uz građu vezao pouku i misao – zaključili su kritičari – bio sam arhaičan. Ja se toga nikada nisam mogao odreći bez obzira na to što sam mogao napraviti priču bez interpretacije.

(Glas Slavonije, 13. lipnja 1992.)

Umijeće pamćenja kao umijeće svjedočenja ispisano je u Araličinim romanima, primjerice u *Putu bez sna* (1982.), u *Dušama robova* (1984.) i u *Graditelju svratišta* (1986.) kao antologija povijesnog, prošlog koje se na povijesnom križištu ispisuje kao paralelna priča o vlastitom životu u sadašnjosti. Autentična je građa povijesnih zbivanja od *Putu bez sna* (velika seoba hrvatskog puka iz Hercegovine pred turskim nasiljem potkraj 17. stoljeća) preko *Duša robova* (vrijeme mletačko-turskih ratova u razdoblju od 1714. – 1718. sa slikom očuvanja identiteta i etičkog digniteta) do *Graditelja svratišta* (moć umjetničkog stvaralaštva u vremenu i prostoru doseljenog puka uz rijeku Cetinu za vrijeme Napoleonove uprave u Dalmaciji potkraj 18. i početkom 19. stoljeća).

Araličina trilogija o Grabovcima kroz postaje povijesti u razdoblju od 150 godina uokvirena je povijesnim vremenom koje se rastvara samim pričanjem i obilježeno je sekvencama u kojima su smješteni događaji.

Roman o povijesti s otvorenom budućnošću dramatična je potraga ugroženog identiteta kao borba za prostorom koji je konstitutivni čimbenik i prostor pamćenja, sjećanja i pohranjivanja, iznovo čitanje prošlog. Uspostavljen je kontinuitet u vremenu. Povijesni hod nije samo slika u koju je upisan kroničarski karakter. Zbiljski događaji i zbiljski likovi nestaju u ponoru vremena i više se ne mogu obnoviti. Obnoviti se mogu samo njihove mentalne slike pohranjene u jezikoslovnoj građi. Povijest ne čine događaji već priče o njima – ono što je sačuvano u jeziku. Povijest je napokon samo tekst, skup tekstova u kojima su upisani prošli događaji – više njihovi odjeci nego oni sami na zbiljskoj pozornici života. Uspostavljena je jedinstvena, prostorna doživljena istodobnost u dopunjavanju tekstova u dinamičnom ustrojstvu kulturno-povijesne usporednosti. Kroz pojedinačne sudbine Aralica je u trilogiji o Grabovcima ispisao kolektivno biće hrvatskog puka kao etičku interpretaciju vlastite povijesti.

Izvorni stilski postupak umjetničkog premještanja govora prošlosti utkan je kao čin jezikoslovnog graditeljstva. Ono što se iskazuje u stoljetnom pamćenju omogućuje lakše snalaženje u svijetu, koji se pojedincu i zajednici nikad do kraja ne otkriva. Predajno vjerovanje zgušnjava u sebi moć stvaralaštva kao gradbeno načelo. Ovim radom slijedi se osnovna nit tkanja priče, odnosno način na koji jednostavni oblici postoje u ne/izvornom tekstu Araličine proze o Grabovcima na postajama križnoga puta.

Aralica rabi mitsku povijest kao najstariji oblik pripovijedanja, križište predajnog vjerovanja i kreativne spoznaje cjelokupne usmene prošlosti s jasnom poukom da je Povijest i sve Dobro i sve Zlo koje su ljudi sanjali, maštali i željeli da bi se održali. Problematiziranje povijesti jedino je moguće ishodište za projekciju i gradbu književna diskurza. Svevremenski je opseg ljudskog postojanja, gdje je znak povijesti neizbježno znakovlje ljudskoga života, neka vrsta pripovijedanja i znakovita okolnost u kojoj se mora, da bi se nacionalni identitet spoznao, sebi ispričati cijelu »stvarnu« i cijelu »prividnu« priču.

Utkano predajno vjerovanje u Araličinoj je priči znakovita potraga za identitetom, i svjedočenje, u kojemu je povijest golemo sudište s višestrukim oblicima ljudske mogućnosti, ali i nedostatnosti koju takva potraga podrazumijeva, ispisujući jednu te istu knjigu o čovjeku kao duhovni toponim; svijet stoljetnog pamćenja. Izvorna je revizija povijesti u potpunom vremenu sadašnjosti. U svakom prizoru umire pozitivističko vrijeme onoga što se stvarno dogodilo i rađa se apsolutno sadašnje vrijeme onog što se upravo događa.

2.

Araličina je priča o Grabovcima stvaranje i ponovno stvaranje u jednom te istom trenutku. Ako se mitska povijest upotrijebi kao intertekst, stvaranje će značenjskog naboja biti jače, jer nosi u sebi talog koji je stvarao hrvatski puk na postajama svog križnog povijesnog puta kroz krv i suze stoljeća. Intertekstualna uloga križnog puta kao »hoda naroda« kroz povijest dobiva oznaku analogijskog iščitavanja u smislu beskrajnog rasprostiranja značenja, prepuštajući tekstu da se sam izgradi između patosa i ironije, čežnje i sažaljenja.

Život kao križni put Hrvata – Morlaka ispisuje svoje postojanje kao sliku martirija bez nadzemaljske utjehe. Mitski raspon vremena i zgusnutog iskustva premošten je središnjim simbolom legende, otkrivajući postaje prevaljenog puta. Svaka je postaja označena i zapamćena (u dokumentima, različitim crkvenim spisima, pismima, narodnim umotvorinama, fratarskim kronikama) i naslovljena kao posebna cjelina: *Put bez sna*, *Duše robova*, *Graditelj svratišta*.

Prva se postaja povijesnog puta ostvaruje u *Putu bez sna* u sučeljavanju Mlečana i Hrvata – Morlaka. Sukob proizlazi kad Antonio Zeno, povjerenik Mletačke državne inkvizicije, i fratar Pavle Vučković sklapaju nagodbu oko selidbe hrvatskog življa iz doline Rame u dolinu Cetine.

Ramljače [...] kako bi valjalo nazvati ovo naše putovanje: »Put bez sna« ili »put iz sna« [...]

Ispravnije je reći »put bez sna«, ali mi je »put iz sna« draže čuti.

*A sa mnom ti je ovako: dok putujem čini mi se da ga je bolje zvati »put bez sna«, jer sna u njemu nema, a kad putovanje prođe, kad se puta sjećam, ne jednog, stotinu njih sličnih ovomu iz Rame, mnogo mi je bolje »put iz sna«, jer više i ne znaš sigurno jesi li ta putovanja sanjao, ili si ih propustovao bez sna ili nade [...]*¹

Kušnju i spas Aralica traži u mitskim dubinama, unutar kojih legendu nose likovi kojima je njihovo iskustvo najbliže. O Vučkoviću kruže legende i u njima je satkana njegova djelatna vrlina koje se unutar priče oprimjeruje u čudu.

Doušnici koji pišu o tome kakav glas Vučković uživa u narodu, javljaju o mnoštvu priča koje o njemu kolaju i u kojim ima svačega. I da je vidovit i da je nadahnut [...] ali se kroza sve proteže misao o iznimnom čovjeku [...] Možda on sam ničim nije ni zaslužio ni skrivio priče, možda je u puku tim pričama prethodilo uvjerenje da je to rijedak čovjek, osvjedočen na dodirima s ljudima u kojima nije bilo nikakvih čuda, nego samo srdačnost, ljubav, razboritost, pa je puk naknadno, ne znajući drugačije veličati neku osobu kroz priču, te priče sam smislio ili ih, već davno smišljene, sada pripisivao Vučkoviću [...]

U Vučkoviću se nalazi ona vrlina kojom se mjeri smisao i besmisao i čudo što se iz prosječne povijesti izdvaja u legendu. Araličina duhovna

¹ Napomena:

Svi navodi dani su prema ovim izdanjima:

Put bez sna, Znanje, Zagreb, 1982.

Duše robova, Znanje, Zagreb, 1984.

Graditelj svratišta, Znanje, Zagreb, 1986.

zaokupljenost, iz koje se nadaje legenda, vezana je uz izvorni biblijski motiv *Evandjelja po Luki* 2., 3. – 5. i predstojećeg rođenja Sina Božjega koji će biti na svom križnom putu razapet za spas svijeta. Izvorni kontekst u obliku parabole i njezine pouke, koja stoji izvan biblijske legende, još je jedanput uozbiljen:

Matić je sebe vidio u ulozi Mojsija, koji se kao golem oblak s ljudskim obličjem nadvio nad Ramu i obećava narodu da će ga izvesti u obećanu zemlju [...] Kad su Vučkoviću rekli što Matić za sebe tvrdi, pomislio je da bi bilo lako utvrditi od čega boluje jedan narod kad bi se pobrojalo od čega polude i što u ludilu umišljaju sebi ljudi koji su se za nj brinuli [...]

Može li u tom kontekstu Matić doseći čudo legende i postati svet ili se nadaje kao imitacija unutar duhovne zaokupljenosti legendom:

Najprije se u srcu ponizi, sebe drži onima koji nije dostojan primiti nikakvu milost, niti je dostojan govoriti s ljudima.

Veseli se pogrđama, žalosti se častima [...] Ako sve mora postati poniznošću, bolje da se ne posvetite [...]

Prihvatio se gljivine stapke, i ona ga odnese u visine.

Igra legende i zbilje dobiva oznaku bajkovitosti, iz koje u obliku parabole izrasta moderna umjetnička ironija i izvire nova ljudskost, čiji se martirij nastavlja kroz povezivanje legendi u hodočašću prema sljedećim postajama:

Svitala je jedna od onih vedrih, ljetnih zora na kraju noći punog mjeseca kad se ne zna dolazi li svjetlost od sunca na istoku ili mjeseca na zapadu, jer je onaj koji sviće upravo toliko svijetao i mračan koliko je onaj koji zalazi. Oba su krvava [...]

Postaje na križnom povijesnom putu ne slute niti jednim svojim dijelom sreću i mir. Svaka je dio muke i trpljenja.

Druga postaja ne može ni biti drukčije naslovljena nego *Duše robova*, utemeljena na poganskoj legendi o zamjeni i vraćanju duše. Matija Grabovac, konjanik hrvatskih četa, u boju zarobljava siromašenog Mesuda Zunića, vojnika turske vojske. Svaki od njih nastoji vratiti svoju dušu jer s tuđom neće moći otići kroz biblijsku legendu u obećani raj. Legendu o zamjeni i vraćanju duša poput luka mosta, priča i pričanja »putovanja bez sna«, Aralica uspostavlja u čudu rođenja djeteta.

Svaka je postaja povijesnog križnog puta opterećena određenim značenjem, zato se i pripovjedačev put treba shvatiti u širem smislu kao hodočašće koje činjenično ponavlja put, ne prema svetosti, već prema otjelovljenju pučke snage koju prenosi u vlastitu snagu čuda priče. U priči je mogućnost pomoću koje se iz patnje može dospjeti do smisla, do osobne slobode i do zajedništva s drugima. Prostorno-vremenski okvir proze o Grabovcima prostor je i Araličina okruženja vlastite prošlosti kao i piščev suodnosnik sadašnjosti. Ponavljajući i doživljavajući patnju na svakoj postaji, i sam sudjeluje u djelotvornoj snazi vjerovanja, ali i histografskog skepticizma, dajući odrednicu povijesti čovjekove duhovnosti između patosa i ironije.

3.

U potrazi za izgubljenom poviješću naroda, Araličina je završna postaja s jedne strane i postaja *Graditelja svratišta*, žrtveno i zorno mjesto svake gradbe, koje je okupilo ognjište njegovih priča kroz ponovljivost legende. U temelje je gradnje puta i svratišta u Trilju ugrađena biblijska legenda o graditeljima (*Prva knjiga o carevima*, 16., 33. – 34.) koja je vezana uz žrtveno. Preko biblijske legende o prvom grijehu, koja započinje sudbinom majke Pavla Vučkovića u *Putu bez sna*, a završava sudbinom

Divne i Cvite Grabovčeve u *Graditelju svratišta*, stižemo na mjesto podrijetla i do epifanijske slike samoostvarenja koja se plaća iskustvom spoznaje misterija svijeta:

Što god mi mislili, u polomljenim stupovima, arhitravima i prozorima zadarskog foruma, koji se danas vide kako vire iz temelja Svetog Donata, mogu se vidjeti ispijena lica, koščate ruke i žalosne oči sirijskih robova koji su to kamenje onako lijepo isklesali. Neki vidoviti zaljubljenik u kamenje, dvjesto godina nakon nas, u trgovinama u Turiji, ako ih još bude, vidjet će plave oči i kamenu prašinu na obrvama Didaka Bunčića.

Ljepota je isklesanog kamena ugrađena u jezik priče koja rastvara stare i započinje nove legende i postaje izvorom svjetlosti i mogućnosti produžetka privida trajanja.

Smrt je Jakova Grabovca, na kraju priče:

[...] Jakov se previo u pasu i pao zgrčen na zemlju [...] Kad su muškete opalile, kao da su topovi grunuli i uzdrmali grad, od Svete Ane, Gorice i Docca, od Varoši i Baldehina, sa svih strana iz svih rupa na zabatima kuća, ispod streha i terasa poletjeli su golubovi, svi pećinski golubovi [...] Nad tvrđavom svetog Ivana skupile se u jato veliko kao oblak i onda, kad to nitko od gledaoca nije očekivao, spustili su se na Poljanu i u niskom letu, da ih rukom dotakneš, nadletjeli jarugu u kojoj je umirao ustrijeljeni [...] Vojnici streljačkog voda s praznim mušketama ostali su obeznanjeni, a ljudi se razilazili i šaputali u parovima dva po dva.

Aralica priču povijesti pretvara u priču o povijesti. Hoće li pripovjedač strpljivo koračati i prihvaćati križni put kao nepokolebljivi hodočasnik, pitanje je na koje odgovara parabolična priča o povijesti. Svaki je kraj ujedno početak nove priče, a naše viđenje završnosti arbitrarno. Čudo u

pravom smislu riječi ne postoji, nego djelotvorna snaga priča o povijesti, o ovostranom zbiljskomu životu bez kraja.

Araličini graditelji činom svog stvaralaštva i činom žrtve grade svoja »putovanja bez sna« koja se računaju na više strana u orkestraciji i osluškivanju »priča iz davnina« u povratku na ognjište priče s kojom sve završava, ali i počinje. Je li to mitska mogućnost samoostvarenja svetog umijeća graditeljstva u činu umjetnosti, unutar kojega su utkane priče o povijesti kao arabeska kodova? Ili analogijsko čitanje povijesti pučke duhovnosti u svjetlu moderne skepse između ironije ili patosa, čežnje ili žaljenja, unutar kojeg intertekstualnosti odgovara svojevrsna interhistoričnost sinkronijskog i dijakronijskog okruženja križnog puta »hoda naroda« kroz povijest? Prosvjetljujući »put bez sna« i »put iz sna« Aralica kontrapunktom, ma kako to paradoksalno zvučalo, ostavlja homo ludensu očitovanje stvaralačkog erosa čuda priče.

Ramljače [...] kako bi valjalo nazvati ovo naše putovanje: »put bez sna« ili »put iz sna [...]

Početak je kraj, a kraj je početak, prošlost je sadašnjost, a sadašnjost je prošlost, a iza kojih se nadaje buduće...

4.

Araličina proza o Grabovcima kroz postaje povijesti u umjetničkom iskazu ispisuje duhovni i nacionalni identitet hrvatskog puka. Oživljeni svijet prošlosti prinosi događaje i međusobno isprepletene sudbine likova naslonjene na kulise povijesti koji imaju dublje i trajnije značenje unutar zajednice. Autor će u zaokruženim životopisima podastrijeti osobne identifikacije likova u potrazi za novim prostorom. U vremenu velikih historijskih, kulturnih, političkih promjena i vjerskih lomova u starom je prostoru

identitet ugrožen. Umijećem pripovijedanja oživljena je dokumentarnost svjedočenja, ne samo o jednom vremenskom razdoblju od 150 godina, nego i otvaranje prostora na postajama povijesnog hoda iz doline Rame u dolinu Cetine.

Vremenska distanca u odnosu na događaje koje Aralica iznosi kroz ispričano vrijeme, povijesna su zbivanja koja su kalendarski uokvirena. Služeći se povijesnim podacima, autor će tekstu dati osobinu dokumentarnosti, svojevrsnu istinitost priče unutar prostora fikcije u kojoj likovi pronalaze mjeru ostvarenosti i punoću vlastite egzistencije. Zbivanja na križištu puteva i potraga za dvostrukim prostorom, prostorom doma u metaforičkoj oznaci domovine i prostorom svoga nacionalnog identiteta, daje označnicu kao oblik unutarnje egzistencije. Kretanje kroz prostor i vrijeme obuhvaća cjelokupni životni krug likova. Svršetak Araličina pripovijedanja rasvjetljuje sudbine likova koji nestaju s pozornice povijesti, ali ostaju živo nazočni u književnom djelu kao moć pripovijedanja – moć priče. U potrazi za vertikalom vremena u prostornoj dimenziji unutar tijeka vanjskog vremena, likovi u Araličinoj prozi – ne samo o Grabovcima – na povijesnim postajama svoga prostora oblikuju svoje vrijeme u egzistencijalnom upitu vertikale čovjeka u želji njegova napora da pronade i ustoliči prostor kojem pripada.

Epifanijska vizualizacija u završnoj postaji u *Graditelju svratišta* vizualni je doživljaj verbalnog teksta i verbalna rekonstrukcija vizualnog doživljaja. Stvaralački je čin koji se proteže na svijet duhovnih slika koje tradicija prenosi kružeći u dijakronijskom svijetu svjetogleda umjetničkog ostvarenja, te senzibiliteta pučkog identiteta, čemu služi graditeljska građevina i čudotvorna slika Bogorodice.

Araličin povratak izvorima ulazak je u trenutak koji zrači kao duhovna označnica. Upisivanje je u kulturalnu povijest i kulturalno je pamćenje u koje prianjaju zaustavljene duhovne slike nacionalnog identiteta na postajama povijesti.

LITERATURA

- Aralica u očima književne kritike. Ogledi i recenzije pojedinih knjiga.* I. knjiga, II. knjiga. 2006. Priredila Mihanović-Salopek Hrvojka, Zagreb.
- Bachelard, Gaston. 2000. *Poetika prostora*. Zagreb.
- Brlenić-Vujić, Branka. 1994. *Hodočašća izvorima, izvori i eseji*. Osijek.
- Jolles, André. 2000. *Jednostavni oblici*. Zagreb.
- Lachman, Renate. 2002. *Phantasia / Memoria / Rhetorica*. Zagreb.
- Opći religijski leksikon: A – Ž*. 2002. Uredio Rebić, Adalbert. Zagreb.
- Ricoeur, Paul. 2000. *La memoire, l'historiere, l'oubli*. Paris.
- Žmegač, Viktor. 1991. »Povijesni roman danas«. *Republika XLVII*. 1-2. 58-75.

ARALICA'S PROSE ABOUT GRABOVCI THROUGH STATIONS OF HISTORY

A b s t r a c t

The paper examines Aralica's connection between story and interpretation. His poetic method through stations of history has been framed by historical time which dissolves itself through narration as shown in his novels such as: *Put bez sna*, *Duše robova* i *Graditelj svratišta*. According to Aralica, history is not generated by events, but stories about those events – that what was preserved in language constructions as compositional principle, cultural recollection, power of narration and power of story itself.

Key words: story and interpretation; language as compositional principle; power of narration